

LASTEKAITSETÖÖTAJA INFOKIRI KEVAD 2015



LAPSE VÕÕRANDAMINE LAHUS ELAVAST VANEMAST

Hea lastekaitsetöötaja!

Hoiad käes viiendat MTÜ Perede ja Laste Nõuandekeskus koostatud infokirja, milles kirjutame pikemalt lapse võõrandamisest lahus elavast vanemast. Räägime sellest, kuidas ära tunda aktiivset tegevust lapse võõrdumise nimel, millised on võimalused sekkumiseks ning toome näiteks ka ühe konkreetse juhtumi.

Oleme tänulikud, kui saadate e-posti aadressil: info@perenou.ee tagasisidet ja kommentaare.

KOOSTAJAD:

Helle Niit – perepsühholoog, lepitaja.
Marika Ratnik – pereterapeut,
loovterapeut.

LAPSE VÕÕRANDAMINE

Lastekaitsetöös pole harvad juhtumid, kus tuleb tegelda käitumis- või õpiraskustega lapsega, kelle taustaks on eemaldumine ühest vanemast, või tuleb vanem ise abi otsima murega, et teine vanem keerab lapsed tema vastu üles. Ta vajab nõu ja juhendamist olukorras, mis tekitab lootusetust. On võimalik, et üks vanem on teadlikult või ka alateadlikult mõjutanud last tõrjuma teist vanemat.

Vanemast võõrdumine kujuneb valdavalt seoses vaidlustega laste hooldusõiguse küsimustes. Asja olemuseks on lapse suhtumise ja käitumise programmeerimine väidetavalt armastava vanema poolt läbi viima halvustamise kampaaniat väidetavalt vihatud vanema vastu. Sagedamini on emad sellise programmeerimise algatajad ja isad ohvrid. Tegu pole lihtsalt ühe vanema poolt läbiviidud ajupesuga, vaid mängu tuleb ka lapse enda panus, mis täiendab vanema osa. Lapse ebaküpsuse tõttu võivad tema käitumine ja süüdistused muutuda üsna äärmuslikeks.

Kõik allpoolkirjeldatud käitumisviisid on tõenäoliselt esindatud raskete juhtumite korral, mõõdukate ja kerge juhtumite korral esinevad neist vaid mõned.

1. Mustamine. Lapsed vihkavad lahuselavat vanemat, eitavad kõiki varasemaid positiivseid kogemusi ning väldivad igasugust suhtlemist. Vanem, keda varem armastati ja hinnati, on saanud üleöö vihatuks ja kardetuks.

2. Tühised ja absurdsed põhjendused. Kui lastelt küsida nende tigiduse põhjust, ei kõla need veenvalt vanemast lahtiütlemiseks – nii võivad lapsed teha etteheiteid vanema söömisharjumuste, toiduvalmistamise või välimuse suhtes. Ka võivad lapsed esitada raskeid süüdistusi, mis tõenäoliselt ei vasta tõele.

3. Ambivalentsuse puudumine. Lapsed väljendavad automaatset idealiseeritud poolehoidu temaga koos elavale vanemale. Teda nähakse täiuslikuna, lahuselavat vanemat aga kõikide puudustega. Kui lapselt küsida kasvõi üht negatiivset kogemust kooselava vanema kohta, ei suuda ta ilmselt näidet tuua. Selline eristamine on vastuolus tõsiasjaga, et tavaliselt on lastel oma vanemate suhtes mõlemaid tundeid ja nad oskavad välja tuua nii häid kui halbu külgi.

4. „Iseseisev mõtleja“. Kuigi võõrdunud laps on alati kooselava vanema tugeva mõju all, väidab ta kaljukindlalt, et otsus tõrjuda lahuselavat vanemat on tema enese otsus. Ta eitab igasugust võimalikku mõju oma tunnete ja rõhutab õigust väljendada oma vaba tahet.

5. Süütunde puudumine lahuselava vanema kohtlemisel. Võõrdunud laps on tüüpiliselt ebaviisakas, tänamatu, kiuslik ja külm lahuselava vanema suhtes ega tunne ennast selle pärast süüdi. Tänuhinnakust kingituste ja toetuse eest ta ei väljenda. Ta esitab kõrgeid nõudmisi, väites, et vanem võlgneb talle kõike seda.

6. *Tingimusteta toetus kooselavale vanemale.* Vanemate vahel ette tulevate eriarvamuste puhul võtab laps kooselava vanema poole, vaatamata sellele, kui absurdsed või põhjendamatud selle vanema seisukohad ka ei oleks. Laps ei kavatsegi jääda vanematevahelises konfliktis erapooletuks. Lahuselava vanema nägemus teda ei huvita.

7. *Laenatud stsenaariumid.* Süüdistades lahuselavat vanemat, kasutavad nad väljendeid ja teemaarendusi, mis on sarnased temaga koos elava vanema omadega. Laenatud stsenaariumi kinnitab sõnade või mõtete kasutamine, mille tähendust laps ise ei mõista, robotlik rääkimisviis ja süüdistuste esitamine, mida ei toeta ükski tõend.

8. *Laiema pereringi hülgamine.* Vihkamine laieneb ka lahuselava vanema perekonnale. Varem armastatud vanavanemad, tädid-onud ja nende lapsed on äkki ja täielikult ära tõugatud.

Enne kui otsustada, milline sekkumisviis last kõige paremini aidata saab, on oluline hinnata tema käitumismärke nende esinemise tugevuse alusel. Peab meeles pidama, et võõrdumise raskusastet saab hinnata just lapse käitumises väljendunud tunnuste, mitte last programmeerinud vanema pingutuste alusel. Nii võib näiteks ema jõuline mõjutamine isa vihkamiseks jääda soovitud tulemuseta, kui lapsel on tugev seotuse tunne isaga. Mida vanem on laps, seda raskem on tema suhtumist suunata.

Kerge vormi puhul esinevad ülalkirjeldatud tunnustest vaid mõned. Külaskäigud lahusielava vanema juurde sujuvad, vähesel määral võib raskusi ette tulla lapse üleandmisel. Isa juures olles panustab laps kampaaniasse eelkõige eesmärgiga säilitada loodud tugevat psühholoogilist sidet emaga.

Õigusliku lahendusena piisab, kui kohus kinnitab, et lapse elukoht on ema juures. Sellisel juhul taandub võõrdumise sündroom iseenesest, nõudmata täiendavat sekkumist.

Psühhoteraapia pole võõrdumise kergete nähtude puhul vajalik, kui kohus on lapse elukoha määranud, kaovad ka võõrandamise märgid.

Võõrandamise **möödukat vormi** esineb kõige sagedamini. Selle puhul on emapoolne lapse mõjutamine tulemuslikum ning ta kasutab mitmekesiseid taktikaid teise vanema eemaletõrjumiseks. Lapse käitumises on märgatavad võõrdumise kõik märgid, eriti üleandmise aegadel, kus laps teadlikult isa halvustab, teades, et ema seda kuulda soovib. Puudub normaalne ambivalentsus kummagi vanema suhtes – ema on ainult hea ja isa ainult halb. Samuti kuulutab laps, et need tunded on pärit tema enda seest. Igas vanematevahelises vastasseisus on ennustatav lapsepoolne toetus emale. Isavastases kampaanias sisalduvad ka laenatud stsenaariumi elemendid ning tema sugulasi nähakse kui isa kloone, kelle suhtes tunneb laps samuti vastumeelsust.

Kuigi üleandmise aegadel tuleb ette tõsiseid probleeme, on lapsed siiski valmis isa juurde minema, nad rahunevad väljaspool ema vaatevälja ja unustavad oma valvsuse isaga koos olles. Ka mööduka vormi puhul on lapse peamiseks motiiviks isavastast kampaaniat läbi viia tugeva psühholoogilise sideme hoidmine emaga.

Õigusliku lähenemise puhul peaks ka siin lapse elukoht jääma ema juurde, sest tavaliselt on olnud just ema peamiselt last kasvatavaks vanemaks, kellega lapsel on kujunenud sügav side ning on mõistlik, et ema jätkab oma rollis. Kohtupoolne kinnitus lapse elukoha määramisest võib küll võõrdumise nähtusid leevendada, kuid täielikult need siiski ei kao. Püsib vastuseis külaskäikudele, mille taga on nii ema kui lapse pähevõetud halvakspanu isa suhtes. Seetõttu on vajalik, et kohus määraks terapeudi/spetsialisti, kes jälgib külastusi, kelle tööruumi saab kasutada lapse üleandmise kohana ning kes informeeriks kohut tõrgetest külastuste toimumisel. Terapeut/spetsialist peab olema asjatundja võõrandamise protsessis, selle tunnustes ning suuteline kasutama vastavaid terapeutilisi lähenemisviise, mis leevendaksid tulemuslikult nii vanemate kui laste käitumisraskusi.

Enamikul juhtudel on vajalik ka ema hoiatamine kohtu poolt, et kui laps mistahes põhjusel isa ei külasta, rakendab kohus sanktsioone. Hoiatus ei ole emadele ainult meeldetuletuseks teha koostööd külastuste õnnestumiseks, vaid on väga kasulik ka lastele, andes neile vabanduse külastuseks ning aidates neil ületada süütunnet, mis tekib emale tunnistades, et ta tahab ise isa juurde minna. Nii saab laps emale öelda: „Ma vihkan teda ja ei taha talle külla minna, aga kui ma ei lähe, siis tean, et kohtunik karistab sind.“

Psühhoterapeutilise lähenemise puhul on oluline spetsialisti asjatundlikkus ning vahetu ühendus kohtuga. Edu lapse käitumise korrigeerimisel sõltubki enamasti kohtu ja terapeudi ühisest pingutusest.

Võõrdumise **rasket vormi** iseloomustab lapse käitumise fanaatilisus, kus laps liitub oma emaga, jagades tema paranoilisi fantaasiaid isa suhtes. Eeltoodud kaheksa käitumisviisi esinevad tõsiseltvõetaval määral. Lapsi valdab isa küllastamisega seoses paanika ja/või raevuhood, mis muudavad selle praktiliselt võimatuks. Nad võivad isa juurest ära joosta, olla halvatud tapvast hirmust või olla jätkuvalt provotseerivad ja kahjustavad, nii et nad peavad lahkuma. Lapse käitumise peamiseks motiiviks on tugevdada patoloogilist sidet emaga.

Kuigi võõrandamise raske vorm moodustab vaid väikese osa juhtumitest (praktikute hinnangul 5%–10%), osutuvad nende puhul vajalikuks rangemad meetmed. Kui on vähegi lootust leevendada lapse küllalt äärmuslike käitumisviise, on esimeseks sammuks leida lapsele ajutine turvaline elukoht. Praktika näitab, et soovitusel eraldada laps vanemast, kes kujundab lapses võõrdumise rasket vormi (eriti kui ema paranoiline), pole valmisolekut ei kohtunikel ega ka vaimse tervise spetsialistidel. Samas määrab lapse jätkuv kooselu emaga tema suhte isaga ning viib tõenäoliselt püsiva psühhopatoloogia, isegi paranoia kujunemiseni. Olukorra lahendamisel oleks abi ajutisest paigutusest üleminekupeerioidil, et vältida lapse järsku üleviimist ema kodust isa koju.

Üleminekupeerioidi õnnestumise üheks eelduseks on sellega seotud spetsialistide valmisolek toetada ja järgida (rangete) piirangute põhist lähenemisviisi.

Ülemineku **esimesel astmel** kasutatakse kas perekonna sõprade või sugulaste kodu, kellega lapsel on suhteliselt head suhted ning kus on ka kooliskäimise võimalus. Pere, kuhu laps paigutatakse, peab mõistma ema patoloogia tõsidust ning suutma tõrjuda tema telefonikõnesid ja e-kirju ning vajadusel teatama emapoolsest kohtuotsuse rikkumisest. Alternatiiviks oleks hoolduspere leidmine, kelle puhul kehtivad samad kriteeriumid.

Kui olukorra lahendamine vajab rangemaid piiranguid, tuleks **teise astmena** kasutada turvakodu, kus oleks võimalik korraldada ka lapse õpinguid. Järelevalve ja kontroll lapse käitumise üle on siin suurem nii isa küllastuste ajal kui ka ema võimalike katsete puhul küllastada või suhelda lapsega.

Kui lapse käitumist pole siiski võimalik kontrollida või kui ema vaatamata kohtuotsusele jätkab küllastusi, saab eelpoolkirjeldatud lahenduste mittetoimimise järel **kolmanda astmena** kasutada lapse haiglasse paigutamist. Haiglakeskkonnas on võimalused last kontrollida kõige suuremad, takistades teda nii ema juurde tagasiminekul või toetades isa küllastuste puhul. On muidugi vajalik, et ka haigla töötajad/spetsialistid oleksid teadlikud vanemast võõrdumise sündroomist ning oma võimalusest edastada asjakohast informatsiooni kohtule.

Ajutise paigutuse peamine eesmärk on anda lapsele vahetu kogemus, et isa ei ole kohutav ja ohtlik, nagu ema teda kirjeldanud on. Kuigi taotluseks on lapse üleviimine isa koju võimalikult kiiresti, on paratamatu, et üleminek vajab aega, erinevate juhtumite puhul kas vähem või rohkem.

Iga eelnevalt kirjeldatud ajutise paigutuse astme juures on soovitatav läbida järgmised sammud:

1. Laps on paigutatud eemale ema mõjutustest, aga ta ei ole veel isa juures, kes lapse arvates kujutab talle suurt ohtu. Lapse kõik kontaktid emaga on sel ajal katkestatud, ka e-mailid ja telefonikõned. Paaripäevase kohanemise järel uues asukohas tuleb isa last külastama. Laps kogeb, et isaga olles ei juhtu temaga midagi halba. Järgnevatel päevadel (või nädalatel) muutuvad isa külaskäigud sagedasemaks ja pikemaks.
2. Enam-vähem samal ajal hakkab laps tegema lühiajalisi külastusi isa juurde koju, tulles otse tagasi oma ajutisse asukohta. Järk-järgult külastused pikenevad, kuni ta on valmis seal püsivalt elama. Kontakt emaga puudub ka sel ajal.
3. Laps elab isa juures kodus, olemata esialgu emaga ühenduses. Kui ema läheneb isa elukohale, tuleb sellest kohtule kohe teada anda, et kohaldada emale asjakohased sanktsioonid (kõne alla võivad tulla kas trahv, elatisraha maksete vähendamine või isegi kinnipidamine). Laps vajab isaga koos elades kinnitust, et kardetud kohutavad tagajärjed sellele puuduvad. Ema võimalik sekkumine põhjustaks lapse tagasilanguse senistesse fantaasiatesse.
4. Lapse kontaktid emaga taastatakse ettevaatlikult, esialgu piiratud ja jälgitud telefonikõnede näol. Tõenäoliselt ei lõpeta ema lapse mõjutamist, aga seda saab siiski piirata. Kui ilmneb, et ema suudab kontrollida oma käitumist, pikendatakse ka telefonivestlusi. Samuti võib sel ajal lubada jälgitud meilivestlusi.
5. Alustatakse ema jälgitud külaskäikudega isa koju, mille sageduse ja pikkuse määrab ema suhtumine ja käitumine isa suhtes.
6. Mõnede juhtumite puhul võib järgmiseks hakata katsetama lapse külaskäikudega ema koju hoolika järelevalve all. Võimaluse selleks annab ema suutlikkus ennast kontrollida nii, et risk lapse programmeerimist jätkata (mis võib tühistada kogu senise edu) oleks piiratud. On juhtumeid, kus niikaugale ei jõutagi, sest ema võib lapse röövida ja mitte tagasi tuua või siis jätkab lapse häälestamist isa vastu.

Kui viimastel aastatel on kohtud rakendanud tõsiseltvõetavaid meetmeid isade suhtes, kes ei täida elatisraha maksmise kohustust, siis pole samaväärseid meetmeid seni rakendatud last isast võõrandavate emade suhtes, et nad ei ignoreeriks kohtu otsuseid.

Isegi turvakodu ajutise paigutuse kohana võib kiirendada üleminekuaega, kus lapse teadmine, et ema juurde tagasi minna ei saa ja et tema enda käitumine võib paigutust pikendada, aitab kaasa valmisolekule liikuda kiiremini isa juurde. Ka elamine sõprade, sugulaste või hooldusperes võib teenida sama eesmärki, kui see variant pole lapsele nii meeldiv. Kindlasti ei saa valitud asukohad olla lapsele ebasõbralikud, aga eesmärgiks pole ka ülemäärase mugavuse otsimine.

Vanemast võõrdumise raske astme puhul on laste ainus lootus säilitada side isaga ja olla kaitstud ema häirituse kahjustava mõju eest elamaasumine isa juurde. Ilma selle muutuseta saab isa ja lapse suhe pöördumatult purustatud ning lapsel enesel kujuneb välja emaga sarnane psühhopatoloogia.

Kindlasti ei ole sekkumise eesmärk hoida ema lapsest täielikult eemal, pigem loob see suuremaid võimalusi kontaktideks, kui emapoolne manipuleerimine väheneb.

Richard A. Gardner, 1998



Vanem-laps suhete hindamine lahkumineku järel ja sekkumise võimalused

Allikas: © Fidler, Bala & Saini, 2013, kohandanud: Helle Niit, Marika Ratnik, Triin Uusen-Nacke.

Tunnused	Kergelt pinevad suhted	Mõõdukalt pinevad suhted	Väga pinevad suhted
Vanema käitumine	Minimaalne sekkumine / võib ette tulla teise vanema mustamist.	Kohatine sekkumine / teise vanema mustamine.	Psühholoogiliselt väärkohtlev, teisest vanemast võõrdumisele suunatud käitumine, mis on seotud vaimse tervise probleemidega (nt paranoia).
Kaitse <i>versus</i> kahjustamine	Vanem väärtustab lapse suhet lahuselava vanemaga, ent aeg-ajalt esineb kohatut kaitsvat käitumist.	Vanem on ülিকaitsev (teadvustamata või teadlikult) ning tema käitumine õõnestab lapse suhet lahuselava vanemaga.	Põhjendab oma käitumist lapse (õiguste) kaitsmisega, vaatamata tõenditele, mis näitavad, et kahjustamise oht on ebatõenäoline; esitab põhjendamatu pahatahtlikke väiteid lahus elava vanema kohta.
Lapse taju/käitumise jäikus suhetes vanematega	Laps väärtustab suhet mõlema vanemaga, ent ilmutab ebamugavustunnet (mis ei laiene teistele sugulastele).	Laps ilmutab enam vastupanu, ehkki tema reaktsioonid on ebamäärased (nt enne lahuselava vanema juurde minekut või üleandmise ajal).	Lapse reaktsioon tõrjutavale vanemale on ääretult jäik /ekstreemne (nt ähvardab ära joosta, vigastada ennast või teisi, käitumine on agressiivne või väljakutsuv).
Vanem-laps kontaktide sagedus	Väiksemad katkestused kontaktides (nt hilinevad, vahele jäänud külaskäigud, võivad ilmuda raskused lapse üleandmise ajal kooselava vanema juuresolekul).	Kohtumised on juhuslikud, harvad ja/või neid lükatakse edasi.	Kontakt tõrjutava vanemaga puudub või toimuvad kohtumised väga harva.
Suhtepingete kestus	Olukorrast sõltuv ja harvaesinev pinge (nt ajaliselt piiratud ja ootuspärane pahameel vanemate lahutuse pärast).	Käestlastud võimaluste muster vanem-laps suhetes; lapsel võtab üleandmise järgne rahunemine kauem aega kui kerge taseme korral ning laps võib kooselava vanema naasmise aja lähenedes tujust ära minna.	Kroonilised katkestused vanem-laps suhtes.
Vanemate suhtlus	Üldiselt paindlik, ent võib esineda jäikust.	Suhteliselt piiratud, ent võib esineda ka paindlikku suhtlust.	Paindumatus seisukohtade ja kokkulepete suhtes.
Reaktsioonid pakutavale abile	Võtab vastu teraapia/koolituse, et parandada vanem-laps suhet.	Osaleb teraapias, ent juhuslikult ja/või minimaalse eduga, ei ole motiveeritud.	Keeldub teraapiast / Varasemad katsed pole toonud edu.
Lähtumine kokkulepitust	Järgib suhtluskorda, teraapiakokkulepet.	Suhtluskorra, teraapiakokkuleppe ja kohtu korralduste ebajärjekindel täitmine.	Ei täida suhtluskorda, teraapiakokkulepet ega kohtu korraldusi.

<p>Õiguslikud sekkumised kohtu poolt</p>	<p>Kergelt pinevad suhted</p> <ul style="list-style-type: none"> • Suhtluskord. • Suunamine teraapiasse ja/või lepitusse ja/või vanema-koolitusele. 	<p>Mõõdukalt pinevad suhted</p> <ul style="list-style-type: none"> • Väga detailne suhtluskord. • Suhtluskorra järgimistest ülevaade istungitel. • Kohtupsühhiaatiline kompleks-ekspertiis mõlemale vanemale. • Täiendavate meetmete rakendamine suhtluskorra eiramise korral. <p>Kohus saab piirata isikuhooldusõigust teatavate toimingute või teatavat liiki toimingute tegemise keelamisega, samuti ka teatud tegevusest hoidumisega (nt alkoholi tarvitamise keeld /keeld teist vanemat lapse juuresolekul halvustada - viimane tugineb PKS § 143 lg-1 2, mille järgi vanem peab hoiduma tegevusest, mis kahjustab lapse suhet teise vanemaga või raskendab lapse kasvatamist). Sama säte kehtib, kui last hooldab ja kasvatab muu isik. Ei ole halb, kui kohus kirjutab resolutsiooni, et vanemad ei söima, jms.</p> <p>Vt ka RKTko: 3-2-1-6-12 p. 22-23</p>	<p>Väga pinevad suhted</p> <p>Kohtupsühhiaatiline kompleks-ekspertiis mõlemale vanemale.</p> <p>Kohus rakendab sanktsioone:</p> <ul style="list-style-type: none"> -Kohus võib määrata, et laps suhtleb vanemaga sobiva kolmanda isiku juuresolekul. Kui kolmas isik on valla- või linnavalitsus või eraõiguslik juriidiline isik, määrab valla- või linnavalitsus või juriidiline isik seda ülesannet täitma pädeva füüsilise isiku (PKS § 143 lg 3¹.) -PKS § 122, kasuperekond, erieestkostja õigused -Võimalus määrata erieestkostja <p>Riigikohus: (3-2-1-6-12 p. 23): „Vanema ja lapse suhtlemise korraldamiseks vahendaja määramise võimalus tuleneb PKS § 209 lg-st 1, mille järgi nendeks toiminguteks, mida vanem teha ei saa, määratakse lapsele erieestkostja. Eriestkostja ülesandeks on sellisel juhul vanemaid ja last tundma õppida ning otsustada paindlikult lapse heaolu ja kõiki asjaolusid arvesse võttes, millal ja kus laps lahus elava vanemaga kohtub ning millal ja kuidas selgitada lapsele pärast teise vanema tundmaõppimist, et tegemist on tema vanemaga, kes soovib ka edaspidi lapsega suhelda ja tema elus vanemana osaleda. Arvestades selleks puhuks määratud erieestkostja ülesandeid, peab erieestkostjaks olema isik, kelle isikuomadused ja kvalifikatsioon võimaldavad sellises komplitseeritud olukorras täita erieestkostja ülesandeid ja tagada lapse heaolu. Kolleegiumi hinnangul võib erieestkostjaks olla kohaliku omavalitsuse laste-kaitsetöötaja, kellel on piisav kogemus selliste olukordade lahendamiseks.“</p>
<p>Võimalikud sekkumised kliendi tasandil</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ennetav vanemakoolitus • Psühhoedukatiivsed rühmad lastele • Pereteraapia (pereliikmed osalevad erinevates kombinatsioonides) • Lepitus • Lastekaitsetöötaja kui juhtumikorraldaja abi ja toetus. 	<p>Kohtu otsusega määratakse toetavad teenused: pereteraapia, lepitus, täiendav teraapia lapsele, kooselavale või lahuselavale vanemale; psühhoedukatiivne nõustamine/juhendamine. Lastekaitsetöötaja kui juhtumikorraldaja abi ja toetus.</p>	<p><i>Hooldusõiguse ümberpööramine, millega kaasneb reintegreeriv sekkumine lapsele ja lahuselavale vanemale, ning millele järgneb sekkumine/teraapia kooselava vanemaga taasühinemiseks.</i></p> <p>Vanemakoolitus ja individuaalne teraapia lahuselavale ja/või kooselavale vanemale (fookus:vanem-laps suhe)</p> <p>Lastekaitsetöötaja kui juhtumikorraldaja abi ja toetus.</p>

NÄIDE LAPSE VÕÕRANDAMISEST*

2012. aastal soovis samal aastal oma abikaasast lahku kolinud vanem (ema) kohtu kaudu laste isa (kes on noorema poja bioloogiline isa ja vanema poja lapsendanud) hooldusõiguse lõpetamist nende ühiste laste suhtes. Kohus andis esialgse õiguskaitse korras laste viibimiskoha üle otsustusõiguse emale (välja arvatud õigus otsustada lapse välisriiki viimine). Suhtlemiskord jäeti kohtuniku poolt määramata põhjusel, et lapsed ei soovinud isaga suhelda (noorema lapse esimene ärakuulamine kohtuniku poolt toimus ema juuresolekul).

Isa esitas vastunõude (hooldusõiguse osaliseks lõpetamiseks ja elu ning viibimiskoha üle otsustusõiguse üleandmiseks isale). Kohus jättis rahuldamata alternatiivnõude: määrata kindlaks lastega suhtlemise kord (tugineti ema seisukohale, et lapsed ei soovi).

2013. aasta kevadel rahuldab maakohus ema avalduse: lõpetati vanemate ühine hooldusõigus (kohus andis emale üle isikuhooldusõiguse, vara-hooldusõiguse ja laste viibimiskoha otsustamise õiguse).

Isa on algusest peale soovinud lastega kohtumisi, mida talle ei ole võimaldatud alates 2012. aasta kevadest. 2013. aastal toimus lastekaitsetöötajate poolt korraldatud isa ja laste kohtumine, kus lapsed avaldasid ühemõtteliselt, et soovi isaga suhelda, temaga rääkida ega tema juurde minna.

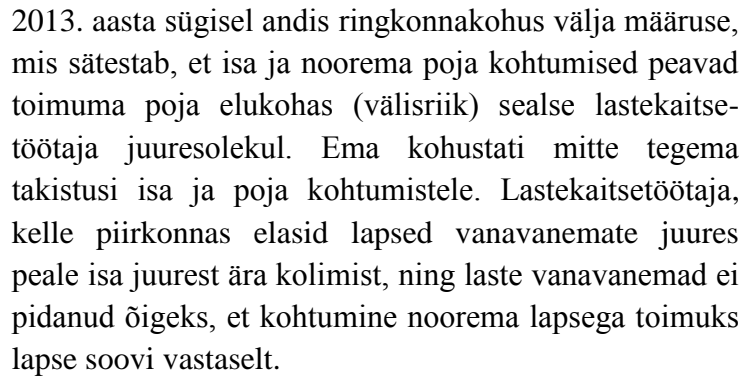
2013. aasta suvel määras ringkonnakohus lastega suhtlemise korra kuni kohtusse esitatud määrus-kaebuse läbivaatamiseni. Isal oli õigus suhelda lastega Skype'i või telefoni teel vähemalt kord nädalas, samuti kohtuda lastega sotsiaaltöötaja juuresolekul.

Laste ema avaldas, et ei pea võimalikuks suhtlemiskorra määramist, kuna lapsed keelduvad isaga kohtumisest.

Laste esindaja arvamus oli, et isal on õigus lastega suhelda, kuid taotletud suhtlemiskorda ei ole võimalik täita, kuivõrd lapsed ei soovi isaga suhelda.

Lastekaitsetöötajate seisukoht oli, et isa ja laste suhtluse taastamine peab toimuma lastele turvaliselt (telefon, Skype, lühiajalised kohtumised).

Suvel 2013 taotles ema ringkonnakohtust ühekordset luba laste elukorralduse muutmiseks ilma isa nõusolekuta (välisriiki elu ja õppimiskoha registreerimine). Kohus leidis, et taotlus on põhjendatud. Isa ja laste kohtumiste jätkumist peeti õigeks. Reaalselt kohtus isa lastega üks kord, edasisi kohtumisi ei toimunud, ja isa algatatud telefonikõnede puhul ei soovinud lapsed isaga kõnelda.



2013. aasta sügisel andis ringkonnakohus välja määruse, mis sätestab, et isa ja noorema poja kohtumised peavad toimuma poja elukohas (välisriik) sealse lastekaitsetöötaja juuresolekul. Ema kohustati mitte tegema takistusi isa ja poja kohtumistele. Lastekaitsetöötaja, kelle piirkonnas elasid lapsed vanavanemate juures peale isa juurest ära kolimist, ning laste vanavanemad ei pidanud õigeks, et kohtumine noorema lapsega toimuks lapse soovi vastaselt.

Ajavahemikus 2012-2013 püüdis isa lapsega kohtuda ka lapse haridus- ja huvihariduse asutustes. Laps reageeringuteks olid hirm ja ärevus ning selgitus: „mind tahetakse röövida“.

2014. aastal kontrollis välisriigi lastekaitsetöötaja isa palvel laste elamis- ja hariduse omandamise tingimusi, mida hinnati igati heaks. Küll aga selgus, et noorem laps on käinud vahepeal psühhoteerapias (sümptomaatika: hirmud ja unehäired).

Isa taotles kohtupsühhiaatrilist ekspertiisi nooremale lapsele, et selgitada lapse tervisehäirete põhjused (seotuna vanematevaheliste eriarvamustega lastega suhtlemise osas). Ekspertiisi osana toimus ka isa ja noorema lapse kohtumine, mille osas ekspertide hinnang oli: „puudus emotsionaalselt sensitiivne vastastikune kontakt ja rõõm koosolemisest“.

Lisaks hinnati struktureeritud intervjuuga isa vanemlikku suutlikkust ehk vanema mentalisatsioonivõimet ja refleksioonivõimet (NB! Seejuures ei arvestatud asjaolu, et nimetatud meetodika sobib kasutamiseks ainult siis, kui intervjueeritaval vanemal on reaalne püsiv kontakt oma lapsega, sest küsimusi esitatakse viimase kahe nädala kohta).

Ekspertid juhtisid tähelepanu isa käitumise mõjudele lapsele (võime luua tingimusteta usalduslikku kontakti). Lisaks märgiti, et isa ja lapse suhete taastamist toetaks lapse jaoks turvaline emotsionaalne õhkkond, mille eest vastutab lapsevanem (selgelt ei tooda välja, kas peeti silmas isa, kuid ilmselt).

Ekspertiisis ei juhita tähelepanu sellele, et tegemist võib olla lapse eest hoolitseva vanema tahtliku võõrandamistaktikaga. Lapse unehäireid ja hirme seostati ekspertide poolt ebasoodsalt mõjuva püsiva ning konfliktse olukorraga suhtlemiskorra täitmisel.

Kohtumäärus detsembrist 2014 (väljavõte).

Isa kohtub lapsega üks kord kuus iga kuu viimasel täisnädalal. Esimene kohtumine toimub 2015. aasta jaanuaris Eesti Vabariigis.

Kohtumised toimuvad vaheldumisi ühel kuul Eesti Vabariigis ja järgmisel kuul lapse elukohas, välisriigis. Eesti Vabariigis toimub kohtumine kuu viimase täisnädala nädalavahetusel psühholoogi (.....) osavõtul ja tema poolt määratud ajal. Ema on nõus kohtumistel osalema, kui psühholoog peab seda vajalikuks ja teeb sellekohase ettepaneku. Välisriigis toimub kohtumine (.....) lastekaitse spetsialisti määratud kohas, ajal ja osavõtul.

Nõustaja kulud Eesti Vabariigis maksab isa ja välisriigis ema.

Isa sõidukulud välisriiki katab isa. Ema ja lapse sõidukulud Eesti Vabariiki ja tagasi katab ema.

* Juhtumi käsitlemise aluseks on lapsevanema nõusolek.

Tänaseks (mai 2015) on pärast 2013. aasta detsembris toimunud kohtumist välisriigis, mis kestis 5 minutit, toimunud veel kaks kohtumist. 2014. aasta suvel toimus isa ja lapse kohtumine kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi raames (kestus 30 minutit) ja sealt edasi toimus kohtumine lapse elukohas välisriigis (detsember 2014).

Kohtumisele läks isa lilled ja kingiga ning toetajaks oli kaasas ka isa kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötaja. Lapsega koos oli kohtumisele tulnud ka ema. Ema sekkumise tõttu ei tulnud isa ja lapse omavahelisest suhtlemisest midagi välja. Laps vestles küll lastekaitsetöötajaga, kuid enne igale küsimusele vastamist vaatas emale otsa.

Käesoleval aastal on toimunud 1 kohtumine välisriigis (15 minutit), kus isa sai realselt lapsega suhelda (seda kohtumist toetas välisriigi nõustaja). Ema tõi lapse kohtumisele ning selgitas isale, et lapse nimi ei ole enam (lapse varasem nimi), vaid et lapse nimi on ära muudetud. Laps on tänaseks 11-aastane.

Nõustaja vahendusel toimunud vestluse käigus esitas laps isale järgmise sisuga küsimusi: „Miks sa meid rahule ei jäta?“, „Miks sa seal (linnaosa, kus Eestis elavad emapoolsed vanavanemad) käid?“, „Miks sa elatist ei maksa?“. Isa tagasiside kohtumisest oli, et ta püüdis lapsele küsimustele vastata endast lähtuvalt (et, soovib lapse/lastega suhelda) ja et elatist ta maksab.

Peale kohtumise lõppemist püüdis ema selgitada nõustajale, et isa ahistab neid, sest enne kohtumisele minekut käis isa lapse kooli juures (ajendatuna soovist last näha). Isa jälgis last autost (isa kommentaarid: ta on kasvanud, osales teiste lastega sportmängus ja paistis välja sportlikum kui möödunud aastal).

LEPITAJA KOMMENTAAR

Kirjeldatud juhtum on ema taotlenud isa ja laste kaugenemist ilmselt juba lahkukolimisest alates. Tekkinud olukord näitab, et nii lastekaitsetöötajad, eksperdid kui ka kohtunikud ei ole piisavalt teadlikud vanemast võõrdumise kahjustavast mõjust lapsele. Puudu on ka valmisolekust leida/pakkuda spetsialistidena koostöös konstruktiivseid lahendusi isa ja laste sideme taastamiseks. Näha on, et kohtu poolt määratud suhtluskord põrkus ema hinnangule selle sobimatusest nende perele.

Isa poolt ette võetud sammud peegeldavad küll meeleheitlikku püüdu mitte kaotada lastega kontakti, kuid süsteemse tegutsemise ja spetsialistide toetuse puudumise tõttu pole need tulemusi andnud. Sellisesse olukorda sattunud lapsevanem vajab kõrvalt (nii lastekaitse-/sotsiaaltöötajalt kui oma isiklikult sotsiaalvõrgustikult) mõistmist, tuge ja julgustust lahenduste otsimisel, sest kõik näib lootusetu. Vanemast võõrdumise raskema astme juures annaks tulemusi hästi kombineeritud sekkumisviis kohtupoolsetest meetmetest (sanktsioonid emale koostööst keeldumisel) ja lastekaitse spetsialisti (kohtumiste korraldamine kas tööruumides või üleminekukohas) abist.

Poja käitumise alusel võib selles loos leida vanemast võõrdumise mitmeid tunnuseid: isa süüdistamine erinevate etteheidete näol; ambivalentse puudumine vanema suhtes – kõik mida isa teeb, on ainult halb; süütunde puudumine lahuselava vanema kohtlemisel – kõhklematu keeldumine isaga kohtumisest või suhtlemisest telefonis/Skype'is; emalt laenatud stsenaariumide kasutamine – elatise maksmata jätmise või vanavanemate külastamise teema. Lisaks on emal tänu sekkumise puudumisele võimalus jätkuvalt lapsi isa vastu häälestada.

JURISTI KOMMENTAAR

Analüüsitud kaasus on laste huvidest lähtuvalt äärmiselt kahetsusväärne. Juristina ei saa ma hinnata, kas vanemast võõrandamine on olnud tahtlik, kas võõrandumises on süü emal või on isa oma käitumisega võõrandumist soodustanud. On ilmne, et nii lapsed kui vanemad vajavad kõrvalist abi ja toetust, et suhteid parandada ja taastada.

Teostatud ekspertiisis ei ole esitatud ekspertidele küsimust, kas lastega kooselav vanem on lapsi teadlikult lahuselavast vanemast võõrandanud või lapsi lahuselava vanemaga hirmutanud. Seega ei oska hinnata võõrandumise põhjust, omamata vastava eriala pädevust.

Võimalik, et antud kaasuses oleks vajalik läbi viia kohtupsühhiaatriline kompleks-ekspertiis (psühholoogilis-psühhiaatriline) ka mõlemale vanemale.

Perekonnaseadus annab erinevaid võimalusi taoliste olukordade lahendamiseks.

Nii on seadusandja reguleerinud olukorda, kus kohus võib vanemale teha erinevaid ettekirjutusi, mh lapse kasvatamise kohta ettekirjutusi ning kohustada vanemaid järgima kohtu määratud asutuse hooldus-juhiseid.

PKS 134 § lg 1 kohaselt kui lapse kehalist, vaimset või hingelist heaolu või tema vara ohustab vanema hooldusõiguse kuritarvitamine, lapse hooletussejätmine, vanemate suutmatus täita oma kohustusi või kolmanda isiku käitumine ja kui vanemad ei soovi või ei ole võimelised ohu ära hoidma, rakendab kohus ohu ärahoidmiseks vajalikke abinõusid.

Siinkohal tuleks eraldi analüüsida, kas lapse teadlik võõrandamine lahuselavast vanemast võib olla tõlgendatav vanema hooldusõiguse kuritarvitamisena.

Sama paragrahvi kolmanda lõike alusel võib kohus lapse heaolu ohustamise korral teha vanema asemel lapse kohta hooldusõigusest tulenevaid otsuseid, teha hoiatusi ja ettekirjutusi ning kehtestada keelde, samuti kohustada vanemaid järgima kohtu määratud asutuse hooldusjuhiseid.

Seadusandja on andnud kohtule volituse isikuhooldusõiguse asjades ka omal algatusel (ilma vastava menetlusliku taotlusega) rakendada seadusest tulenevaid abinõusid, mille õiguslikud tagajärjed on siduvad ka kolmanda isiku jaoks.

Antud olukorras võiks läheneda laste ja vanemate suhted kui vanemaid ning lapsi suunataks kohtu korraldusel teraapiasse või perekooli (vanemakoolitus, nt Gordoni perekoolis), et vanemlikke oskusi täiendada, või psühholoogi nõustamisele, kes aitaks vanematel lastega suhteid taastada.

Taolistes laste võõrandamise kaasustes vajaks lastega kooselav vanem nõustamist, kus temale selgitatakse lapse õigust suhelda isiklikult ja vahetult lahuselava vanemaga ning seda, et lähedane suhe mõlema vanemaga on lapse huvides. PKS § 143 kohaselt on lapsel õigus isiklikult suhelda mõlema vanemaga. Mõlemal vanemal on kohustus ja õigus suhelda lapsega isiklikult. Vanem peab hoiduma tegevusest, mis kahjustab lapse suhet teise vanemaga või raskendab lapse kasvatamist.

Kindlasti ei saa välistada taolistes olukordades ka seda, et lahuselav vanem on ise oma käitumisega põhjustanud lapse võõrdumise ning vastumeelsuse temaga suhtlemiseks. Lapsega suhtlemise nõude menetlemisel on perekonnaseadus sätestanud muuhulgas, **et lapse huvides võib kohus piirata suhtlusõigust või selle kohta tehtud varasemate lahendite täitmist või lõpetada suhtlusõiguse teostamise või selle kohta tehtud varasemate lahendite täitmise.**

Samuti sätestab seadus, et kohus võib määrata, et laps suhtleb vanemaga sobiva kolmanda isiku juuresolekul. Kui kolmas isik on valla- või linnavalitsus või eraõiguslik juriidiline isik, määrab valla- või linnavalitsus või juriidiline isik seda ülesannet täitma pädeva füüsilise isiku.

Perekonnaseaduse kohaselt võib kohus asjassepuutuvale isikule panna kohustuse hoiduda tegevusest, mis kahjustab lapse suhet vanematega või raskendab lapse kasvatamist.

Üksnes juhul, kui lahus elava vanemaga suhtlemine ei oleks lapse huvides, sh avaldaks lapsele kahjulikku mõju, võib vanem lapse heaolu tagamiseks takistada lahus elaval vanemal lapsega suhelda. Seda, kas lahus elava vanema ja lapse suhtlemise takistamine on lapse huvides põhjendatud, saab kohus hinnata vanema ja lapse suhtlemise korda määrates.

Seega tuleb igal juhtumil eraldi hinnata ka seda asjaolu, kas lapse suhtlemine lahuselava vanemaga on tema igakülgses huvides ega kahjusta last.

Lepitusmenetlus lapsega suhtlemist korraldava määruse ja kokkuleppe rikkumise korral

Kui senine suhtluskord ei toimi ning vanem tunneb, et teine vanem rikub senist suhtluskorraldust, on võimalik lapsega suhtlemist korraldava määruse ja kokkuleppe rikkumise korral esitada kohtule avaldus lepitusmenetluse algatamiseks.

Tsiviilkohtumenetluse seadustiku (TsMS) § 563 kohaselt kui vanem teatab kohtule, et teine vanem rikub lapsega suhtlemist korraldavat kohtumäärust või notariaalselt tõestatud vormis sõlmitud kokkulepet või raskendab selle täitmist, kutsub kohus vanema avalduse alusel vanemad enda juurde last puudutava lahkeli kokkuleppel lahendamiseks. Kohus ei pea vanemaid enda juurde kutsuma, kui selline lepitusmenetlus või sellele järgnev kohtuväline nõustamine on juba tulemuseta jäänud.

Kohus viib vanema avalduse alusel menetluse läbi ka juhul, kui vanemad on lapsega suhtlemise korraldamises kokku leppinud muus kui notariaalselt tõestatud vormis ja see korraldus on varem toiminud pikema aja vältel ning kui selline lapsega suhtlemise korraldus vastab üldjoontes tavapärasele mõistlikule korraldusele. Seega on võimalik esitada lepitusmenetluse avaldus ka sellisel juhul, kui vanemate vahel puudub kehtiv kohtumäärus või notariaalne kokkulepe.

Kohus kutsub vanemad isiklikult välja ja selgitab ilmumata jätmise võimalikke õiguslikke tagajärgi. Vajaduse korral kutsub kohus lahendamise juurde ka valla- või linnavalitsuse esindaja.

Kohus arutab vanematega lapsega suhtlemise võimatusest tulenevaid tagajärgi lapse heaolule ja juhib tähelepanu võimalikele sunnivahenditele määruse või kokkuleppe täitmiseks. Kohus juhib tähelepanu ka suhtlemisõiguse kitsendamise või äravõtmise võimalusele ja võimalusele lasta end nõustada perenõustajal.

Kohus peab püüdma saavutada vanemate kokkulepet lapsega suhtlemise kohta.

Kui vanemad saavutavad kokkuleppe kohtumääruses sätestatust või varem kokkulepitust erinevas suhtlemise korralduses ja see ei ole vastuolus lapse huvidega, protokollitakse kokkulepe kui kohtulik kompromiss ja kohus kinnitab selle määrusega, mis asendab senist määrust või kokkulepet.

Kui kohtus ei saavutata suhtlemise korraldamises ega järgnevas perenõustaja poole pöördumises kokkulepet või kui kas või üks vanematest kohtusse ei ilmu või keeldub perenõustaja poole pöördumise võimalust kasutamast, teeb kohus määruse, millega tunnistab lepitusmenetluse ebaõnnestunuks ja määrab, milliseid sunnivahendeid tuleb rakendada, millises ulatuses tuleb muuta suhtlemist puudutavat määrust või kokkulepet ning milliseid muudatusi on vaja teha vanema õigustes lapse suhtes.

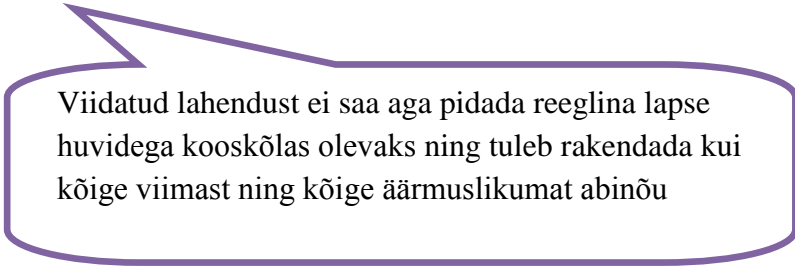
Lapsega suhtlemist reguleeriva kohtumääruse või kokkuleppe täitmise tagamiseks ja rikkumise kõrvaldamiseks võib täitemenetluse läbi viia üksnes kohtumääruse alusel, millega kohus on tunnistanud lepitusmenetluse ebaõnnestunuks ning määranud, milliseid sunnivahendeid tuleb rakendada.

Juhul kui kohus tuvastab, et suhtluskorda on rikkunud nt lapsega kooselav vanem ning kohus on teinud kõik endast oleneva, et vanemaid lepitada, kuid lepitusmenetlus ei ole andnud lapse jaoks positiivseid tulemusi, peab kohus tegema määruse, millega tunnistab lepitusmenetluse ebaõnnestunuks ning määrab suhtluskorra sundtäitetaavaks, mis annab vanemale, kes tunneb, et tema õigusi lapsega suhtlemisel on rikutud, õiguse pöörduda kohtutäituri poole suhtluskorra täitmiseks.

Sellisel juhul (ning vaid olukorras, kus kohus on määrusega lubanud sunnivahendite rakendamise) saab kohtutäitur täitemenetluse läbiviimise raames määrata suhtluskorda rikkuvale vanemale sunniraha (sisuliselt rahalise trahvi).

Suhtlusõiguse rikkumisel vanema hooldusõiguse piiramine

Nii nagu TSMS § 563 sätestab, siis juhib kohus tähelepanu ka suhtlemisõiguse kitsendamise või äravõtmise võimalusele. Kohtumenetlustes on ette tulnud olukordi, kus kohus hoiatab suhtlusõigust rikkuvat vanemat suhtlusõiguse rikkumise jätkumisel tema suhtes lapse hooldusõiguse piiramises või äravõtmises ning lapse elukorralduse muutmises selliselt, et last hakkab hooldama lahuselav vanem ning seni lapsega kooselav vanem hakkab teostama suhtlusõigust.



Viidatud lahendust ei saa aga pidada reeglina lapse huvidega kooskõlas olevaks ning tuleb rakendada kui kõige viimast ning kõige äärmuslikumat abinõu

Lapsele vanemaga suhtlemise võimaldamiseks tuleb kohtul esmalt veenda lapsega koos elavat vanemat koostöö vajalikkuses. Kui vanem keeldub koostööst, jättes sellega lapse ilma isiklikust kontaktist teise vanemaga ja ohustades lapse heaolu, saab kohus lapsega koos elava vanema isikuhooldusõigust piirata, võttes vanemalt otsustusõiguse lapse ja teise vanema suhtlemist puudutavas küsimuses. Sellega kaotab lapsega koos elav vanem õiguse otsustada lapse ja teise vanema suhtlemise üle ning see tehakse ülesandeks neutraalsele kolmandale isikule.

Erieestkostja määramine

PKS § 209 lg 1 võimaldab isikule, kes on vanema hoolduse all või kellele on määratud eestkostja, määrata erieestkostja nendeks toiminguteks, mida vanemad või eestkostja ei saa teha. Eelkõige määratakse erieestkostja päritud või kinkena saadud vara valitsemiseks, kui pärandaja või kinkija on määranud, et vanemad või eestkostja ei tohi seda vara valitseda.

Riigikohus on viidanud, et peab põhimõtteliselt võimalikuks **määrata lapse ja vanema suhtlemise korraldamiseks vahendaja erieestkostja näol, samuti andnud juhiseid erieestkostja määramiseks ka olukorras, mil määratakse kindlaks vanemate**

PKS § 122 lg 1 kohaselt ei kehti vanema hooldusõigus neis lapsega seotud asjades, mille jaoks on määratud erieestkostja, samuti kohtuasjas, kus on määratud muu esindaja. Kui kohus on lapse ja vanemate suhtlemiskorra kohtulahendiga kindlaks määranud, kuid piiranud ühe vanema hooldusõigust lapse ja teise vanema suhtlemise küsimustes ning määranud seda korraldama erieestkostja, siis erieestkostja saab otsustada lapse ja teise vanema suhtlemise korraldamise üle osas, milles see kohtulahendiga reguleerimata on.

Kõige enam lapse huve järgiv oleks ilmselt lahendus, kus mõlemad vanemad saavad professionaalset ja psühholoogilist nõustamist, milles selgitatakse neile lapse ja vanema vahelise suhte olulisust lapsele ning teatud juhtudel (eriti olukorras, kus lapsega kooselav vanem ei suuda oma emotsionaalse ja mõneti vaenuliku seisundi tõttu lapsele lahuselava vanemaga suhtlemist serveerida kui positiivset) tuleb määrata lapse jaoks usalduslik isik vahendama ja soodustama lapse ja lahuselava vanema suhtlust (erieestkostja) ning suhtluskord peaks olema võõrandumise juhtudel astmeline, ehk algama harvematest kohtumistest ning kasvama vastavalt lapse ja vanema suhte arenemisele. Suhtlusõiguse esmaseks eesmärgiks on tagada vanema ja lapse isiklike suhete tekkimine ja jätkumine, kuid tuvastatud peab olema, kas lapse ja lahuselava vanema suhtlemine on lapse huvides, st välistatud peab olema oht lapsele ning tagatud igakülgset lapse heaolu.

INFOKIRJA VALMIMIST TOETAB:



Autoriõigus © 2015 MTÜ Perede ja Laste Nõuandekeskus. Kõik õigused kaitstud.
Selle infokirja saajateks on sotsiaal- ja lastekaitsetöötajad.